

Sefarad, the Sephardic Newsletter, Volume 13 Number 12, Part II (Sea13.12.2), December 2004

Harm den Boer, Spanish and Portuguese printing in the Northern Netherlands 1584-1825, CD, IDC publishers, PO Box 11205, 2301 EE Leiden, The Netherlands. Tel: 31-71 514 27 00 FAX: 31-71 513 17 21 info@idc.nl www.idc.nl

This impressive bibliographic compendium of the Spanish and Portuguese works found in the Rosenthalia Library of Amsterdam and other sources includes over 900 titles.

I quote the below excerpt from the introduction, which surmises greatly the importance of this bibliography:

“ By far the greatest part of the Spanish and Portuguese editions from the Netherlands was published by or on behalf of Iberian Jews from Amsterdam. The converso roots of these immigrants, brought up as (New) christians in Iberian, catholic society, provided the basis for a unique cultural phenomenon: the key role played by Spanish and Portuguese in the conversos' process of recovering the religious tradition of their Jewish ancestors. Having lost the knowledge of Hebrew and largely unaware of traditional Judaism, these 'New Jews' felt the need to write, translate and print an authentic library of Judaism in their native tongues. Throughout the seventeenth and a large part of the eighteenth centuries, the Sephardi Jews of Amsterdam published numerous Bibles, prayer books, manuals and a whole range of halakhical, moral and philosophical Jewish literature, all in Spanish or Portuguese. In fact, the first books printed for the Iberian newcomers to Judaism were in Spanish and Portuguese, not in Hebrew. In the present bibliography almost all of the exceedingly rare editions of the first period have been located and described –some of them for the first time. The repertory discloses the wealth of Jewish learning which was made available in Spanish or Portuguese, covering the whole range of Bible editions, liturgical and homiletical works, classical Sephardic religious-ethical treatises printed during two centuries.

The reencounter with Judaism and the tolerance experienced in the Dutch

Republic would also produce new reflections on the old faith, lively debates with Christian scholars or even challenges to traditional Judaism. This bibliography not only lists the works of the famous rabbi Menasseh ben Israel, but also puts into perspective the vernacular production of such rabbis as Isaac Aboab da Fonseca or Samuel Mendes da Solla. In addition it brings together the printed evidence of such heterodox personalities as Uriel da Costa or Juan de Prado, essential to the social and intellectual Iberian background Spinoza arose from.

However, it would be a misconception to think of Iberian Jewish printing only in terms of religious works. The culture of the former conversos had an important secular dimension, which reflected the mundane interests of an Iberian merchant community. Sephardic Jews of Amsterdam had books published for the Iberian market without any religious or polemic intention, but often printed with a false address to avoid censorship exercised by the Crown and Inquisition. This bibliography discloses many of those hitherto unknown editions.

Although Iberian culture in the Northern Netherlands was marked by the presence of Sephardi Jews, there were other Iberian immigrants who sought refuge in the Low Countries. Spanish and Portuguese Protestants, such as Cipriano de Valera, Miguel de Monserrate or Joao Ferreira d'Almeida used the Dutch Printing press to publish Bible translations, catechisms and polemical pamphlets, all of which they intended to introduce into the territories of Catholic Spain and Portugal. Occasionally, Dutch protestants also tried to convince their Iberian foes of the errors of Catholicism. Johan Aventrote () paid with his life for his persistent attempts to convert the Spanish King; his Carta ... al poderosísimo Rey de España

(Amsterdam: 1614), surviving in only a few libraries is a stunning testimony of Aventrote's religious zeal and his (dromerij).

Finally, the editions devoid of any conflictive nature should be mentioned. The high quality of seventeenth-century Dutch printing and the situation of the Netherlands as a commercial and political center led to publications such as the *Gazeta de Amsterdam* 1667-1699, one of the first newspapers ever to be printed in Spanish, or the splendid volumes *Nuevo Atlas* or *Atlas Mayor* by Janssonius and Blaeu. The Netherlands also contributed to the Golden Age of Iberian literature with handsome editions of the works of Fernando de Rojas, Antonio de Guevara, Baltasar Gracián, or Miguel de Cervantes. In the eighteenth century, Spanish and Portuguese diplomats or scholars such as Francisco Xavier d' Oliveira, Juan Carlos Bazán or Ignacio Jordán del Asso y del Río who resided for some years in Holland contributed to the Iberian Enlightenment with political or scientific works issued from the Dutch printing press.”

The title pages of the books are highlighted as well as selected pages of the contents of the Dutch Spanish and Portuguese works. One can find titles of distinguished Portuguese Sephardim like Ysak Aboab, Daniel Levi de Barrios, and Yaakov Yeuda Leon Hebreo's works recreating the images of the Second Temple.

This is a valuable reference tool for university and other specialized libraries who can afford the purchase price. The purchase of a copy for a university library will be highly beneficial for researchers and students. Are compliments to Dr. Harm den Boer in his efforts to expose the Sephardic literary jewels of Dutch Jewry to the outside world and scholarly community.

“ONDERRICHT AAN NIEUWE JODEN” DOOR MARCEL HULSPAS

De stroom Portugees-joodse migranten die vanaf begin zeventiende eeuw naar Amsterdam kwam, leidde tot een opmerkelijke Spaans- en Portugeestalige boekenproductie. Hispanist Harm den Boer heeft deze boeken opgespoord en op een cd-rom beschreven.

Ze kwamen uit Spanje en Portugal. Daar stonden ze bekend als ‘nieuwe christenen’: nazaten van onder dwang bekeerde joden.

De niet-aflattende dreiging van de inquisitie in hun eigen land beu, emigreerden ze rond 1600 naar de Noordelijke Nederlanden, waarmee ze vaak al uitgebreide handelscontacten onderhielden. Eerst streken ze vooral in Antwerpen neer, maar toen deze stad in Spaanse handen viel, vonden ze hun weg naar Amsterdam. Eenmaal in de Lage Landen keerden ze spoedig terug naar hun voorouderlijk geloof en werden ze de ‘nieuwe joden’. Maar hoe dat precies zat met het jodendom, dat wisten ze niet. En het Hebreeuws kenden ze ook niet. Daarom ontstond er grote behoefte aan bijbels en gebedenboeken in het Spaans en Portugees.

Harm den Boer onderzocht deze boekenproductie in de zestiende tot en met de negentiende eeuw in de Noordelijke Nederlanden. Ruim achthonderd titels staan nu beschreven op een cd-rom. Den Boer: ‘Het allereerste boek is een Spaanstalig gebedenboek uit Dordrecht. Dat is vreemd, want in Dordrecht was geen Portugees-joodse gemeenschap. Het boek was waarschijnlijk bestemd voor Antwerpen. Er is maar een exemplaar teruggevonden, dat bevindt zich in Madrid. Dat boek is een van de aardigste ontdekkingen die ik heb gedaan.’

De eerste in Amsterdam gedrukte boeken zijn eveneens gebedenboeken. De komst van de nieuwe joden zorgde voor de nodige wrijvingen met de joodse gemeenschap in de stad, in die tijd onder leiding van rabbijnen als de beroemde Menasse ben Israël. Officieel werden de nieuwe joden met open armen ontvangen, maar ook was de klacht te horen dat ze wel wat eerder tot het ware geloof hadden mogen terugkeren. Omgekeerd hadden veel nieuwe joden grote moeite met het rabbinaal gezag. Zij erkenden slechts de tekst van de thora. Den Boer: ‘Een van die rebellen was Uriel da Costa. Da Costa had joodse voorouders. Hij had in Portugal kerkelijk recht gestudeerd maar vond in

het christendom niet wat hij zocht en ging op zoek naar het authentieke jodendom. Zo belandde hij in Amsterdam, waar hij echter een heel ander jodendom aantrof dan hij zich had voorgesteld. Hij vond de joden daar te gefixeerd op de wet; farizeeërs waren het. In 1624 publiceerde hij een boek waarin hij tegen hen, maar ook tegen allerlei leerstellingen tekeer ging. Een tragisch man, die Da Costa. Hij schreef nog een biografie die na zijn dood werd gepubliceerd. Hij heeft een eind aan zijn leven gemaakt. Dat boek van hem, de Examen das tradicoes fariseas, werd prompt in beslag genomen en verbrand. Maar, en dat was een grote verrassing, tien jaar geleden dook er een exemplaar op in Kopenhagen.’

Het leeuwendeel van de boekenproductie was bestemd voor de Portugeessprekende joodse gemeenschap in Amsterdam en (in veel mindere mate) voor Portugese joden elders in Europa. Slechts een klein deel was bestemd voor de Spaanse en Portugese markt. Zo publiceerden Spaanse protestanten antikatholieke boeken die het land in werden gesmokkeld.

Ook zijn er boeken van joodse auteurs, met een joodse uitgever, gemaakt door een joodse drukker, voor een niet-joods Spaans publiek. Zelfs religieuze boeken. Die waren dan zo geschreven dat ze gewaardeerd werden door zowel joden in Amsterdam als katholieken in Spanje. Den Boer: ‘Een van de auteurs van zo’n boek was Miguel de Barrios. Hij was zonder twijfel de meest productieve Spaanstalige auteur in de Nederlanden; echt een broodschrijver. Barrios was geboren in Andalusië en was als militair naar de Zuidelijke Nederlanden gekomen. Zo rond 1660 kwam hij naar Amsterdam en daar ontwikkelde hij zich tot de “poet laureate” van de Portugees-joodse gemeenschap. Hij schreef gedichten voor alle mogelijke feestelijke gelegenheden, en die werden ook uitgegeven. Bovendien publiceerde hij een lofzang op de joodse gemeenschap in Amsterdam. Maar hij voelde zich heel Spaans, schreef lofdichten op de

Spaanse koning en religieuze werken die zeer geschikt waren voor een christelijk publiek. Slechts enkele aanpassingen waren voldoende om hetzelfde werk geschikt te maken voor een joods publiek. Barrios was een man van twee culturen. Hij droomde van een verzoening tussen joden en christenen, en zag zichzelf als de profeet van de naderende Messias. Wanneer die zou komen, had hij zelf uitgerekend.’ De voertaal in de Portugees-joodse gemeenschap was Portugees; Spaans was de cultuurtaal. In het Spaans zijn uiteindelijk twee keer zo veel boeken verschenen. Het heeft lang geduurd voordat deze talen (en de bijbehorende boekenproductie) niet meer werden gebruikt. De rijke handelsfamilies onderhielden internationale netwerken en gaven daarbij de voorkeur aan andere Portugees-joodse handelaren. In die internationale kringen bleven Portugees en Spaans de voertalen. In de loop van de achttiende eeuw krijgen die talen concurrentie van het Frans, dat dan de cultuurtaal wordt, en later ook van het Nederlands. Den Boer: ‘Je ziet dat in 1809 een preek wordt gedrukt in het Portugees – waarschijnlijk is hij ook in die taal uitgesproken – maar daarnaast verschijnt een Nederlandse vertaling.

Later worden alleen nog reglementen traditiegetrouw in het Portugees gedrukt. Dan zie je ook allerlei taalfouten binnensluipen. De boekenproductie vermindert al eerder. Amsterdam verliest in de tweede helft van de achttiende eeuw zijn vooraanstaande positie op de internationale boekenmarkt. Bovendien zorgt het ineenzakken van de economie ervoor dat de Portugees-joodse elite verarmt. Kleine clubjes liefhebbers geven nog wel opdracht voor Spaanse en Portugese uitgaven, zoals de vertaling van een toneelstuk van Voltaire. Maar de vraag stelt weinig voor, het hoort er gewoon bij.’

De cd-rom Spanish and Portuguese Printing in the Northern Netherlands 1584-1825 is geproduceerd door IDC Publishers.

Francisco Sedeño Rodríguez

H. den Boer, *Spanish and Portuguese Printing in the Northern Netherlands*, IDC Publishers, Leiden, 2003, Compact Disc, [ISBN 90-73430-06-2].

En ella se presenta un catálogo bibliográfico descriptivo de las ediciones en lenguas portuguesa y española en los Países Bajos entre 1584 y 1825. Este nuevo trabajo del profesor Harm den Boer de la Universidad de Ámsterdam sigue su línea de atención investigadora con el rigor que nos tiene acostumbrados. El objetivo de la minuciosa investigación es hacer presente la producción bibliográfica del Sefardismo disponible en las principales bibliotecas centroeuropeas —Biblioteca Rosenthaliana, Ámsterdam; Ets Haim Livraria Montezinos, Ámsterdam; Biblioteca Real, La Haya; Biblioteca Universitaria, Utrecht; y Biblioteca Universitaria, Groningen— para facilitar la posible ecdótica de los mismos.

Destaca el autor que durante los siglos XVII y XVIII se publicaron en español y portugués en los Países Bajos (en las tierras del norte) más de novecientas obras entre libros, folletos e infolios. El número es en sí mismo bastante significativo —apunta— para considerar este vasto núcleo geográfico como uno de los centros de mayor difusión hispánica fuera del ámbito de la Península Ibérica, aun más si reflexionamos en que el siglo XVII también fue la *Edad Dorada* de las letras holandesas, donde miles de títulos salían de sus imprentas en lenguas distintas a la de los Países Bajos. Una causa extraliteraria y de circuito difusivo reside tras ello: las publicaciones resultaban baratas, la calidad era alta y la expresión se beneficiaba de un clima de tolerancia política y religiosa, que era inaudito en el resto de la Europa Moderna. Muy por el contrario, las relaciones hispano-holandesas se encontraban determinadas por la guerra, que había originado, además, una holandofobia y una hispanofobia con ciertas implicaciones ideológicas: el holandés consideró al español como un enemigo acérrimo, opresor intolerante y cruel; el español y el portugués, por su parte, consideraron al holandés como el

pérfido adversario de la monarquía católica, siempre buscando la oportunidad de infligir su escala de valores espirituales y de extender la Leyenda Negra y la transculturización lusa, para el caso de los españoles.

Otra de las causas de este prolífico mercado editorial, que apuntan H. den Boer, es un hecho sociológico: la diáspora sefardí encontró la respuesta del refugio holandés, como una nueva Jerusalén del Norte, gracias a su tolerancia, lo que propició un fenómeno cultural único, ya que estos españoles de religión judía perfeccionaron a través de estas publicaciones en castellano su rudimentario conocimiento teológico y litúrgico, en tanto se familiarizaban con el hebreo como lengua de expresión de su ritual. Pero, a la vez, ese idioma castellano les significaba una señal de identidad con la tierra perdida para ellos: Sefarad. Esta conjunción de elementos permitió desarrollar una personalidad heterodoxa u ortodoxa, según la óptica adoptada, donde otros escritores, no judíos, del Imperio español encontraron salida a sus discursos —Cipriano de Valera, Miguel de Monserrate o Joao Ferreira d'Almeida—. Todo este fenómeno se vio además impulsado y cubierto mediáticamente por el periodismo en castellano —La *Gaceta de Ámsterdam* 1667-1699—, por «itinerarios para caminantes» como el *Nuevo Atlas, o teatro de todo el mundo* de Joan Janssonius y el *Atlas Mayor, sino Cosmografía Blaviana, en la cual exactamente se describe la tierra, el mar y el cielo* del cartógrafo Joan Blaeu, o por la difusión, no usual en la Península Ibérica, de ediciones de bolsillo de las obras, entre otros, de Fernando de Rojas, Antonio de Guevara, Baltasar Gracián, o Miguel de Cervantes.

La entrada bibliográfica básica de cada una de las obras recogidas en los descriptores es una edición, definida como una unidad impresa de la misma. A la vez se especifican las distintas versiones como entradas bibliográficas

separadas, aunque se establece su relación comparativa con la edición tipo. Incluso se distinguen las separatas o las ediciones desgajadas —como en el caso de Miguel de Barrios o de libros del *Antiguo Testamento*, por poner un ejemplo—, siempre que en ellas se encuentren las condiciones siguientes: a) incluyen una página con el título como separata y / o b) fueron impresas, o se pensaba que lo fueron, como unidades separadas. Se ha realizado una labor de depuración de ediciones falsas y lugares ficticios de edición.

El alcance geográfico de esta bibliografía se refiere a los límites actuales de los Países Bajos, aunque contiene un número sustancial de trabajos impresos en Amberes, Bruselas, Colonia o Frankfurt, cuando se tratan de primeras ediciones. El límite cronológico arranca con una traducción de un libro de oraciones judío en español, impreso en Dordrecht en 1584 —lugar de reunión de los seguidores de las doctrinas del teólogo francés y reformador Juan Calvino—; y se cierra con una edición de una colección normativa jurídico-administrativa en portugués en 1825.

Cada registro contiene detallada información sobre los elementos siguientes: autor / título (la forma abreviada) / lugar de publicación / editorial / año de publicación —se reproducen fechas del calendario judío, proporcionando su equivalencia con la fecha gregoriana— / formato / anotaciones / número de hojas / errores de firma, páginas / otras ediciones / reimpressiones / otras versiones / entrada analítica —hay algunas monografías que contienen o consisten en varios artículos individuales— / descripción de los volúmenes / entrada agregada —se describen los nombres impresos en cada título, junto con una indicación de la función de la persona mencionada respecto a la publicación del trabajo, enumerando a los autores, traductores o copistas, al igual que los patrocinadores,

libreros, los correctores, dedicatorias, censores, etc.—/ reproducción icónica de la[s] primera[s] página[s]/ copia de la microficha. Es decir, sigue la práctica normal de descripción bibliográfica. El programa, además, de total sencillez para el usuario, permite la interacción informática en cada uno de los elementos anteriores. Se adjunta un repertorio bibliográfico amplio, riguroso y selectivo, que permite ulteriores pesquisas o la relación comparativa con otras temáticas y campos de estudio.

Para completar o añadir interés a este trabajo, IDC ha publicado varios de los títulos de esta bibliografía como parte de la colección en microfichas. La referencia a la publicación de la microficha se ha agregado a los archivos bibliográficos aquí reflejados.

Sin duda, nos encontramos ante una obra que compendia la mayoría de las ediciones de más relevancia del sefardismo europeo en la diáspora occidental (Holanda, Francia, Italia, Alemania, Inglaterra), algunas de las cuales son sumamente raras y sólo están

disponibles en colecciones muy especializadas de Judaica, es decir, documenta el patrimonio literario extrapeninsular en lengua castellana durante el periodo acotado. Por ello, el valor de esta publicación en disco compacto, tanto por el corpus recogido cuanto por la utilidad para trabajos posteriores de investigación —facilita la documentación interbibliotecaria de fuentes y marca la ecdótica textual de obras fundamentales— y accesibilidad de su programa informático, es muy notable.

Neder-L Digitaal Tijdschrift Neerlandistiek

Date: Fri, 15 Aug 2003

Harm den Boer. Spanish and Portuguese printing in the Northern Netherlands 1584-1825. Descriptive bibliography. (Leiden, 2003) Cd-rom. Leiden: IDC Publishers, [2003]. Isbn 90-73430-06-2.

Met de productie van ruim 900 titels in de 17e en 18e eeuw (met enkele voorlopers in de 16e en nalopers in de 19e eeuw) behoren de Noordelijke Nederlanden tot de belangrijkste producenten van Spaans en Portugees drukwerk buiten het Iberische schiereiland. Maar niet alleen kwantitatief is dit van belang; ook kwalitatief neemt dit drukwerk een bijzondere positie in omdat het vooral boeken betreft - zowel religieuze als seculiere - van uitgeweken joden en protestanten.

Dr. Harm den Boer, docent aan de Universiteit van Amsterdam, heeft dit corpus dank zij ruim twintig jaar wereldwijd speurwerk bijeengebracht (zie vooral ook zijn inleiding, ondergebracht in het hulpprogramma van de cd) en op een voorbeeldige wijze beschreven. Tal van titels, waaronder ook kranten (vanaf 1667!) en almanakken, zijn hier voor het eerst - omdat ze destijds van valse uitgeveradressen werden voorzien - geïdentificeerd als drukwerk uit de Noordelijke Nederlanden; anderzijds worden veel titels uit eerdere bibliografieën door hem naar het rijk der bibliografische 'ghosts' verwezen.

Wie de moeite neemt de ruim 900 beschrijvingen alfabetisch door te bladeren, ontdekt al snel waar de veelschrijvers zich ophouden: Isaac Aboab da Fonseca staat met 50 nummers genoteerd; Daniel Levi Miguel de Barrios is goed voor niet minder dan 271 titels; er worden 44 bijbels beschreven; David de Castro Tartas

heeft 113 titels, Jacob Yacomo de Córdova 116; Menasseh ben Israel komt niet verder dan 40; de Talmuds reiken tot boven de 140. Namen (van Spaanse of Portugeese auteurs, van vertalers en van drukkers-uitgevers) die in wat ruimer kring bekendheid genieten, hebben minder treffers, zoals Simon van Beaumont, Joan Blaeu, Jacob Cats, Cervantes, Elzevier, Exquemelin, Arend Fokke Simonsz, Baltasar Gracián, Hugo Grotius, Janssonius, Plantijn, Van Ravestein, Lope de Vega.

De bibliografische beschrijvingen zijn geënt op de praktijk van de Short Title Catalogue, Netherlands, maar terecht - omdat het hier een bibliografie betreft en niet een catalogus - van extra gegevens voorzien. Dat resulteert in het volgende aantal velden: Author/Main Entry, Title (short-title form), Place of publication, Printer, Year of publication, Format, Note, Issue statement, Collation formula, Number of leaves, Signing errors, Number of pages, Paging errors, Added entry, Copy (bewaarplaatsen en signatures), Citation/Reference Note (verwijzingen naar 42 relevante repertoria die in een aparte module op de cd-rom beschreven worden), Analytical entry, Contents description, Reproduction of the titlepage (in veel gevallen is een plaatje van de titelpagina beschikbaar op de cd-rom), Microfiche copy (verwijzing naar eventuele uitgaven op microfiche in de reeks 'Sephardic Editions c. 1550-1820' van IDC in Leiden).

De cd-rom draait op pc's met Pentium I en hoger, onder Windows vanaf 95, met

10 MB vrije ruimte en minimaal 16 MB RAM. De bibliografie is gemaakt in het programma DB/TextWorks dat allerlei mogelijkheden biedt om het materiaal via een Query-module te doorzoeken. Er kan gezocht worden (mèt de booleaanse operatoren en met jokers) op de inhoud van alle beschreven velden. In ieder zoekvenster kan de database van zoektermen opgevraagd worden om daaruit een keuze te maken. Ook chronologisch zoeken tussen bepaalde jaren is mogelijk. Er kunnen printvoorbeelden van de beschrijvingen opgevraagd worden. Resultaten van zoekacties kunnen naar RTF of HTML weggeschreven worden en zelfs als mail verstuurd worden. Om toch nog een paar kleine min-puntjes te noemen: in veel vensters werkt de scroll-functie van de muis niet; bij het aanroepen van de Help-functie verschijnt een onterechte foutmelding; in de inleiding staat tussen het Engels nog een woord in het Nederlands tussen haakjes, dat kennelijk nog even in een woordenboek opgezocht moest worden.

Door de uitvoerige beschrijvingen en de uitgebreide toegankelijkheid van de titels is deze cd-rom een Fundgrube voor hispanisten, lusitanisten, hebraïsten en andere '-isten', maar ook voor boek- en andere historici die de relatie willen bestuderen tussen de Noordelijke Nederlanden en de aartsvijand uit de 16e en 17e eeuw. In citation indexes zal Den Boer in de toekomst vaak opduiken, en terecht!

P.J. Verkruijsse

História e Ciência

Posts relativos a diferentes concepções da Histórica ao longo dos tempos. Filosofias ou Teorias da História. História da Cultura e das Mentalidades. Episódios históricos. Estruturas e Conjunturas. Publicações no âmbito da História. Sites, ensaios, entrevistas, comentários. Notas. Apontamentos.

Posts relativos ao conhecimento científico. CONTACTO: Sandra Cristina Almeida

(almeida649@hotmail.com)

« A CIVILIZAÇÃO ISLÂMICA VISTA POR CLÁUDIO TORRES.

ENTREVISTA (3) | Entrada |

"EQUADOR" DE MIGUEL SOUSA TAVARES EM ANÁLISE (1) »

dezembro 13, 2003

VOZES DA DIÁSPORA. NOVA

BIBLIOGRAFIA SOBRE A

COMUNIDADE JUDAICO-

PORTUGUESA EM AMESTERDÃO

Continuando a completar a informação editada neste blog relativa aos Judeus, apresentamos um texto da autoria de Simon Kuin intitulado "Vozes da diáspora. Nova bibliografia sobre a comunidade judaico-portuguesa em Amesterdão", publicado na revista "Actual" do jornal EXPRESSO de hoje. Neste texto, tal como o título dá a perceber, chama-se a atenção para um trabalho recentemente trazido a público pelo investigador holandês Harm Den Boer, cujo tema são as publicações em língua espanhola e portuguesa por judeus dos respectivos países ibéricos, quer em Amesterdão, quer em outras cidades da Holanda.

Passamos, então, à sua transcrição:

"Em 5 de Dezembro passou mais um aniversário do "Decreto de Expulsão dos Judeus em Portugal", em 1496. Embora fosse comutada em conversão forçada em 1497, esse decreto viria a determinar o fim de uma comunidade judaica florescente. O pedido de perdão simbólico de Mário Soares, então Presidente da República, em 1989, pelas perseguições que os judeus sofreram em Portugal, foi um primeiro sinal de reconhecimento da importância da herança judaica.

No estrangeiro, a história dos judeus em Portugal e da diáspora judaico-portuguesa conta com uma área de estudos importante. Harm Den Boer,

investigador da Universidade de Amesterdão, pesquisa há mais de vinte anos esse tema. O investigador holandês acaba de publicar o CD-ROM "Spanish and Portuguese printing in the Netherlands 1584-1825" (IDC Publishers, www.idc.nl), uma bibliografia descritiva de todas as obras publicadas nas duas línguas ibéricas em Amesterdão e outras cidades holandesas. Trata-se de 928 títulos, desde a "Gazeta de Amesterdão" (em castelhano) ao Examen das Tradições Fariseas, de Uriel da Costa (em português). Segundo afirma o autor: "O português funcionava como língua coloquial, enquanto o castelhano era a língua cultural. Dois terços dos livros descritos na bibliografia são editados em castelhano, o resto, sobretudo, os regulamentos, em português."

Amesterdão é uma das cidades com um acervo interessante de livros e manuscritos do século XVII, período em que a comunidade judaico-portuguesa aí atingiu o apogeu. Por esta razão, a maioria dos títulos descritos por Den Boer são provenientes das duas bibliotecas, a Ets Haim e a Rosenthaliana, embora tenha feito também descobertas interessantes em Lisboa, Madrid e Nova Iorque.

Foi graças ao clima liberal e tolerante da cidade calvinista que várias famílias de cristãos-novos optaram por se converter ao judaísmo. O regresso às raízes foi, em parte, estimulado pelas autoridades calvinistas de Amesterdão, que desconfiavam de tudo o que se relacionasse com o catolicismo- que incluía os cristãos-novos. A reconversão fez com que Amesterdão se tornasse, em pouco tempo, um centro cultural da diáspora judaico-portuguesa. Foi sobretudo a actividade editorial dos judeus portugueses de Amesterdão que fez "ressuscitar" uma cultura e vivência religiosa perdidas em Portugal.

Para Den Boer: "Um aspecto interessante da produção livreira da comunidade judaico-portuguesa em Amesterdão são os contactos com a Península Ibérica. Por um lado, verifica-se que alguns livros, como comentários rabínicos ou livros de orações, entraram clandestinamente em Portugal e Espanha. Por outro, vê-se que houve obras escritas por judeus, impressas numa tipografia judaica, mas destinadas a um público espanhol e bem católico."

Exemplo disso é Miguel de Barrios, residente em Amesterdão por volta de 1660, que tanto escreveu odes à comunidade judaico-portuguesa como publicou elogios ao rei de Espanha. Um dos últimos textos em português publicado em Amesterdão foi um sermão, escrito em 1809. Depois disso, desapareceram gradualmente da cidade calvinista. Quem quiser estudar, hoje, este tema tem de se dirigir às bibliotecas de Amesterdão, com a nova bibliografia como ferramenta útil de investigação".

("Actual"- EXPRESSO, p. 12.

Sublinhado nosso)

Publicado por sandra em dezembro 13, 2003 03:50 PM |